

روش شناسی علمی

در علوم اسلامی

مؤلفین:

دکتر مهدی اسلام پناه، دکتر سید مهدی الوانی

سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
موضوعات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی

: اسلام‌پناه، مهدی، ۱۳۶۳
: روش‌شناسی علمی در علوم اسلامی / مولفین مهدی اسلام‌پناه، سیدمهدی الوانی؛
ویراستار مسعود آزاد.
: تهران: منشور سمیر، ۱۳۹۶.
: ۲۷۹ ص.
: ۳۰۰۰۰ ریال ۰۰۴۳-۰۶۷-۰۰۰۰۰۰۰۰-۶۷۸-۹
: فیبا
: کتابنامه.
: علوم اسلامی -- تحقیق -- روش‌شناسی
: *Islamic science -- Research-- Methodology
: الوانی، سیدمهدی، ۱۳۲۲
: ۱۳۹۶ ۴۶۵۹ الف/ب۱۱ BP
: ۰۷۲/۲۹۷
: ۲۹۷۲۴۶۸

امشارات مشور سمیر

روش‌شناسی علمی در علوم اسلامی

مؤلفین: دکتر مهدی اسلام‌پناه، دکتر سیدمهدی الوانی

ویراستار: مسعود آزاد

ناشر: منشور سمیر

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

نوبت چاپ: اول-۹۶

قیمت: ۳۰۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۴۶۷-۰۰۴۳-۲

حق چاپ: ۱۳۹۶، امشارات مشور سمیر www.manshoorsamir.ir تماس: ۰۹۳۶۱۷۷۷۱۱۹

همه حقوق محفوظ است. هرگونه نسخه‌برداری، اعم از زیراکس و بازنویسی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی و جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گیومه در مستندنویسی، و مانند آن‌ها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

فهرست مطالب

۱۳.....	پیشگفتار
۱۷.....	مقدمه
۲۵.....	فصل اول دین پژوهی
۲۸.....	دین پژوهی
۲۹.....	روش های دین پژوهی
۳۳.....	روش توصیفی
۳۵.....	روش تحلیلی (انتقادی)
۳۸.....	روش مقایسه ای (تطبیقی)
۴۰.....	مراد از مطالعه تطبیقی در دین پژوهی
۴۱.....	اقسام مسأله در دین پژوهی بر اساس نقش و کارکرد
۴۱.....	- تعریف
۴۲.....	- توصیف
۴۲.....	- توصیه
۴۲.....	- تبیین
۴۳.....	- توجیه

۴۳	تفسیر
۴۴	سمانتیک چیست؟
۴۵	هرمنوتیک چیست؟
۴۸	هرمنوتیک روش‌شناسی
۵۱	اهداف هرمنوتیک
۵۷	جایگاه و اهمیت هرمنوتیک
۵۹	عالم‌اندیشی و هرمنوتیک
۶۱	بازتاب هرمنوتیک در حوزه تفکر دینی
۶۹	فصل دوم پژوهش در علوم اسلامی
۷۱	پژوهش و علوم اسلامی
۷۲	الف) پژوهش مسأله‌محور
۷۴	ب) پژوهش موضوع‌محور
۷۴	ج) پژوهش متن‌محور
۷۵	تتبع پژوهش موضوع‌محور و پژوهش مسأله‌محور
۷۸	کارایی و اثربخشی تحقیق مسأله‌محور
۸۰	ویژگیهای مسأله‌محور در پژوهش‌های مسأله‌محور
۸۱	انواع تحقیق مسأله‌محور و موضوع‌محور
۸۲	تحقیق تاریخی
۸۵	تحقیق توصیفی
۸۸	تحقیق موردی و زمینه‌ای
۹۲	تحقیق همبستگی یا هم‌خوانی

تحقیق علی (علت و معلولی).....	۹۵
تحقیق تجربی.....	۹۷
تحقیق نیمه تجربی.....	۱۰۴
ویژگیهای تحقیق نیمه تجربی.....	۱۰۶
اقدام پژوهشی.....	۱۰۷
ویژگیهای اقدام پژوهشی.....	۱۰۷
اهمیت و ضرورت اقدام پژوهی.....	۱۰۹
ویژگی اقدام پژوه.....	۱۱۰
تفاوت‌های پژوهش موضوع محور و پژوهش مسأله محور.....	۱۱۱
تحلیل محتوا.....	۱۱۲
شروط تحلیل محتوا.....	۱۱۶
محتوای آشکار و محتوای پنهان.....	۱۱۸
موارد کاربرد تحلیل محتوا.....	۱۲۰
جایگاه تحلیل مضمون در تحقیقات کیفی.....	۱۲۳
روش‌های شناخت مضمون.....	۱۲۵
ابزارها و روش‌های تحلیلی تحلیل مضمون.....	۱۲۷
فرآیند گام به گام تحلیل مضمون.....	۱۳۳
مزایا و معایب تحلیل مضمون.....	۱۴۰
آسیب‌های پژوهش در علوم اسلامی.....	۱۴۲
استانداردهای تحقیقات علوم اسلامی.....	۱۴۳
فصل سوم روش‌شناسی علمی در علوم اسلامی.....	۱۴۵

۱۴۷	روش‌شناسی علمی علوم اسلامی
۱۴۷	الف) روش ترتیبی
۱۴۹	ب) روش تجزیه‌ای
۱۴۹	ج) روش موضوعی
۱۵۱	۱۲ گام در روش‌شناسی موضوعی
۱۵۳	قدم اول انتخاب موضوع
۱۵۵	قدم دوم طرح مسئله
۱۵۵	قدم سوم تعیین ویژه‌ای کلیدی
۱۵۶	قدم چهارم: مابعدشناسی
۱۵۷	قدم پنجم فیش برداشتن
۱۶۱	قدم ششم دسته‌بندی هریک از فیش‌ها
۱۶۷	قدم هفتم تهیه درخت تصمیم
۱۶۷	قدم هشتم مقایسه مطالب
۱۶۸	قدم نهم ارزیابی و تحلیل مطالب
۱۶۹	دهمین گام ویرایش و نگارش
۱۶۹	گام یازدهم ارجاع نویسی
۱۷۴	گام دوازدهم تنظیم نهایی
۱۷۷	فصل چهارم ساختارشناسی نهج البلاغه (تحقیق در نهج البلاغه)
۱۷۹	ساختارشناسی نهج البلاغه
۱۸۲	آشنایی با مطالب ساختارشناسی نهج البلاغه

۱- عنوان کتاب	۱۸۳
۲- سبک تالیف	۱۸۳
۳- باب‌بندی	۱۸۵
۴- تقطیع و تنظیم	۱۸۵
۵- تکرار در نهج‌البلاغه	۱۸۸
۶- کمیت نهج‌البلاغه	۱۸۸
۷- اختلاف شاره در نسخه‌های نهج‌البلاغه	۱۹۰
۸- ترکیب خطبه‌ها و نامه‌ها	۲۰۳
۹- ساختار و بافت خطبه‌ها و نامه‌ها و حکمت‌ها	۲۰۳
۱۰- نیاوردن اسناد در نهج‌البلاغه	۲۰۹
۱۱- استناد خطبه‌ها و نامه‌ها در نهج‌البلاغه	۲۱۰
۱۲- اعتبار نهج‌البلاغه	۲۱۱
۱۳- کیفیت نهج‌البلاغه	۲۱۲
۱۴- موضوع‌شناسی نهج‌البلاغه	۲۱۷
۱۵- نظم نهج‌البلاغه	۲۱۸
۱۶- زبان نهج‌البلاغه	۲۱۸
۱۷- منبع‌شناسی نهج‌البلاغه	۲۱۹
۱۸- صورت‌شناسی نهج‌البلاغه	۲۱۹
۱۹- شناخت شبهات پیرامون نهج‌البلاغه	۲۲۰
۲۰- روش‌شناسی تحقیق در نهج‌البلاغه	۲۲۱
۲۱- نسخه‌شناسی نهج‌البلاغه	۲۲۱

۲۲۳	۲۲- آشنایی با نقد متن
۲۲۴	۲۳- کتابشناسی نهج‌البلاغه
۲۲۷	فصل پنجم آسیب‌شناسی رویکردهای پژوهشی نهج‌البلاغه
۲۲۹	آسیب‌شناسی رویکردهای پژوهشی نهج‌البلاغه
۲۲۹	۱- مطلق‌انگاری
۲۳۰	۲- کم‌اندازی
۲۳۱	۳- ساده‌نگری
۲۳۳	۴- سبک‌دشناسی
۲۳۳	۵- ساختار ناشناسی
۲۳۳	۶- زبان ناآگاهی
۲۳۳	۷- نسخه‌ناشناسی
۲۳۶	۸- روش نادانی
۲۳۹	فصل ششم نیازمندی‌های رویکرد علمی به نهج‌البلاغه
۲۴۱	نیازمندی‌های رویکرد علمی به نهج‌البلاغه
۲۴۲	گروه‌بندی دانش‌های نهج‌البلاغه‌ای
۲۴۲	دانش‌های بیرونی
۲۴۵	(ب) دانش ورودی
۲۴۵	اول شناخت منابع و اسناد
۲۴۶	دوم شناخت جغرافیای سخن
۲۴۷	سوم شناخت سبب صدور

چهارم تاریخ ایراد کلام.....	۲۴۸
پنجم مخاطب‌شناسی.....	۲۴۸
ششم موضوع‌شناسی.....	۲۴۸
هفتم هدف‌شناسی.....	۲۴۹
ج) دانشهای درونی.....	۲۵۵
اول: شناخت مفردات.....	۲۵۵
دوم: شناخت اعراب.....	۲۵۸
سوم: شناخت مرکبات.....	۲۵۸
چهارم: شناخت بلاغت.....	۲۵۹
پنجم: گردآوری گزینه‌ها.....	۲۵۹
ششم: تشکیل خانواده حدیث.....	۲۶۱
هفتم: توجه به سیره امام علی (ع).....	۲۶۲
منابع.....	۲۷۵

پیشگفتار:

روش تحقیق در علوم دینی نسبت به روش تحقیق در سایر علوم اهمیت دوچندان دارد، چه اینکه دین از نظر مسلمین مهمترین مفهوم و حقیقت زندگی است و اصولاً هدف و خط و مشی کلی زندگی را دین تعیین می‌کند.

علم با طرح مسأله بزرگ می‌شود و طرح و حل مسأله - در مفهوم علمی آن - محتاج مطالعات نظام‌مند است. پژوهش علاوه بر حل مسأله، به طرح و ظهور مسائل نیز مدد می‌رساند. محققان در تحقیقات خود بر مسائل فراوان وقوف می‌یابند. پس مسأله در دانش، معطوف به مطالعات پایه است. پژوهش در پی حل مسائل علوم به تولید دانش منتهی می‌گردد، اعم از آنکه به حل مسائل پژوهش اصیل، مسأله‌ای نوین را به بررسی بپردازد و یا به عنوان فرایند بازپژوهش، مسأله‌ای رایج در محافل علمی را در شرایط نوین و یا با فرضیه‌های جدید مورد آزمون و بررسی قرار دهد. مطالعات مروری نیز به ویژه در مفهوم جامع نگر آن می‌تواند مرزهای دانش را توسعه دهد. در چنین پژوهش‌هایی طرح مسئله ای رایج مورد تحقیق قرار می‌گیرد و پاسخ‌های مختلف بر آن و نظریه پردازی‌های مختلف درباره آن ارزیابی می‌شود و محقق در نهایت به ارائه پاسخ نوین، یا بازسازی یکی از پاسخ‌ها یا کشف رخنه‌ای منطقی در ساختار مسئله دست می‌یابد. آنچه امروزه مطالعات مروری جامع خوانده می‌شود، به شیوه کار گروهی، شبکه‌ای رایج بسیاری از دروس خارج فقه و اصول در حوزه‌های علمیه است.

گستره فراخ دامن و وسیع مطالعات دینی، مجال فراوانی را برای پژوهش‌های اصیل، بازپژوهی و مطالعات مروری به میان آورده است. از طرفی شاخه‌های بسیار متنوع این گستره از مطالعات تجربی دین، مانند روان‌شناسی دین و جامعه‌شناسی دین تا مطالعات تحلیلی، تطبیقی، میان رشته‌ای و نیز مطالعات درون دینی مانند فقه، تفسیر، قرآن پژوهی و امثال آن فرصت توسعه مطالعات دینی را فراهم ساخته است؛ و از طرف دیگر، دوره‌های مختلف تحصیلات عالی مانند تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌ها و سطوح سه و

چهار یا دوره‌های دروس خارج و نیز محافل و مؤسسه‌های پژوهشی فراوان، توسعه کمی مطالعات دینی را در پی داشته است. امروزه محققان فراوان در پی تدوین پایان‌نامه‌های تحصیلی و اجرای طرح‌های تحقیقی به تتبع در شاخه‌های مختلف دین پژوهی می‌پردازند. با چنین وسعتی، توقع می‌رود که در مطالعات دینی با توسعه فراوان و تولید علم پرشتاب مواجه باشیم. در حالی که میزان حضور نتایج تحقیقات در این عرصه در رضایت بخش نیست.

در مطالعات دینی فقدان روش و چارچوب نظری معین، فرصت‌ها را از بین می‌برد و یا در مواردی به تهدید تبدیل می‌کند. کارایی و اثربخشی مطالعات دینی، مانند هر گستره دیگر مرهون توسعه روش‌شناسی آن است. به دلیل فقدان چارچوب نظری مدون و روش‌شناسی مستقل، بسیاری از مراکز پژوهشی، شاخص‌ها ضوابط و روش‌شناسی علوم دیگر بر گستره مطالعات دینی سیطره یافته و اثربخشی و کارایی را در این گستره تقلیل داده است.

عدم تدوین فرایند مطالعاتی از مرحله نخست تا مرحله پایانی در هر یک از روی آوردهای رایج در مطالعات دینی سبب خطای روشی است. از این رو روش‌شناسی مطالعات دینی، نخستین گام در تدوین نظام مد روش‌ها و مبانی دین پژوهی است که در فرآیندی تعاملی، تغییر نگرش، ارتقای دانش توسعه مبانی و افزایش توانایی دین پژوهان را هدف خود قرار می‌دهد.

هر برنامه پژوهشی، بنابه تعریف، لزوماً به گستره خاصی از علم متعلق است. بنابراین، در بحث از روش تحقیق در علوم، علاوه بر شناخت ماهیت تحقیق، وقوف به دانش یا گستره‌هایی که تحقیق، متعلق به آن است، ضرورت دارد. هدف ما در روش تحقیق، بحث درباره روشهای تحقیق در حوزه مطالعات دینی است. شناخت این حوزه با شاخه‌ها و حوزه‌های گوناگون آن، اهمیت فراوانی در روش‌شناسی علوم اسلامی دارد.

مهم‌ترین رکن در فرآیند پژوهش نظام‌مند بودن پردازش اطلاعات است، که منظور از آن پیروی از چارچوب نظری، روشها، ابزارها و قواعد متعلق به علمی است که محقق به پژوهش در مسائل آن علم می‌پردازد. مسائل علوم اسلامی، محتاج به کار بستن قواعد و روش‌های خاص این حوزه است و مسائل علوم اسلامی را نمی‌توان با چارچوب نظری و روش‌های علوم تجربی مورد پژوهش قرار داد. از این رو در این گفتار ضمن پرداختن به دین‌پژوهی و روش‌های آن به بررسی انواع پژوهش در علوم اسلامی پرداخته و همچنین روش‌شناسی علمی در علوم اسلامی را به همراه ساختارشناسی نهج‌البلاغه، آسیب‌شناسی رویکردهای پژوهشی نهج‌البلاغه و نیازمندی‌های رویکرد علمی به نهج‌البلاغه را با بهره‌گیری از نظرات استاد گرانقدر دکتر مصطفی دلشاد تهرانی به بحث می‌نشینیم.